

De klucht

Nu noch (Toe maar)

**in hedendaags Nederlands, andere kluchten,
spoken en boerden**

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:

Alles over vrouwen versieren, De beste versiertips, Deel 2

Lovematches, Alles over vrouwen versieren, Deel 1

Elckerlijc in hedendaags Nederlands, De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven, Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen

De blootsvoetse broeders (De bervoete broers) en Stout en Onbeschaamd (Stout ende Onbescaemt) in hedendaags Nederlands, En andere kluchten van de rederijkers

Karel en Elegast (Karel ende Elegast), De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza

Het esbatement van den appelboom (Het esbattement over de appelboom) in hedendaags Nederlands en andere kluchten van de rederijkers, Met een uitgebreide toelichting and with a summary in English of The Farce of the Apple Tree

Lanseloet van Denemarken en De heks in hedendaags Nederlands, Een verkrachter of een verleider?

Hoofts Granida in hedendaags Nederlands, P.C. Hooft Granida

Salarisonderhandelen, De beste strategieën en tips voor een hoger salaris

Zie over deze boeken:

www.lovematches.nl

www.salarisonderhandelen.nl

en

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken

Robert Castermans

De klucht

Nu noch (Toe maar)

in hedendaags Nederlands, andere kluchten,
spoken en boerden

Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur
en een pittige polemieek met prof. dr. Ludo Jongen

2de, herziene en uitgebreide druk

Brave New Books
Amsterdam
2023

Voor jou

1ste druk 2020

2de, herziene en uitgebreide druk 2023

Copyright © 2023 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vormgeving en omslag 1ste druk: Get Digital – Silvio van Ginkel

Vormgeving en omslag 2de druk: xpressie – Arnoud Bernhard

ISBN: 9789464800418

NUR: 613, 620, 621, 622, 307 – mediëvistiek, Nederlandse taal en letterkunde algemeen, Literatuurgeschiedenis van de Lage Landen, Letterkunde, Toneel-, theater- en filmteksten, ook scenario's
Trefw.: Nu noch, Toe maar, klucht, esbatement, sproke, boerde, onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur, middeleeuwen, Nederlandse letterkunde, Nederlandse literatuur

Afb. voorplat: schilderij van Pauwels Franck (circa 1540-1596)

INHOUD

WOORD VOORAF	9
INLEIDING.....	17
Kluchten	17
Esbattementen	21
DE KLUCHT NU NOCH (TOE MAAR).....	33
Handschrift 'Verzameling Theysbaert'	33
Ontstaan, auteurschap en bron	33
Samenvatting van <i>Nu noch (Toe maar)</i>	34
Personages	36
Aandachtspunten	39
NU NOCH (TOE MAAR) IN HEDENDAAGS NEDERLANDS	43
Nu noch (Toe maar), Een genoeglijke klucht	45
Eerste toneel	47
Tweede toneel	52
Derde toneel.....	57
Vierde toneel	58
Vijfde toneel.....	59
Zesde toneel.....	63
Epiloog	65
SPROKEN	67
Bekende sprokensprekers.....	67
Ontstaan van wereldlijk toneel.....	68
BOERDEN	69
19 boerden	71
1. <i>Dits vanden man die gherne dranc (Dit gaat over de man die graag dronk)</i>	72
2. <i>Tgoede wijf maect den goeden man ende den goeden man maect tgoede wijf (Vrouwen maken de man en mannen maken de vrouw)</i>	73
3. <i>Wisen raet van vrouwen (Vrouwenlistigheid)</i>	75
4. <i>Van enen man die lach gheborghen in ene scrine (Over een man die in een kist verstoppt zat)</i>	77
5. <i>Een bispel van II clerken ene goede boerde (Twee studenten als voorbeeld, Een goede boerde)</i>	78
6. <i>Vanden cnape van Dordrecht ene sotte boerde (Over de jongen uit Dordrecht, Een zotte boerde)</i>	80

7. Van Ill ghesellen die den bake stalen (Over drie vrienden die een half varken stalen)	82
8. Van Lacarise den keitijf die een pape sach bruden sijn wijf (Over Lazarus de sukkel, die zag hoe een pastoor het met sijn vrouw deed)	84
9. Vanden waghén (Over de wagen)	85
10. Vanden paep die sijn baeck ghestolen wert (Over de priester van wie een varken werd gestolen)	87
11. Vanden monick (Over de monnik)	89
12. De eo qui duas volebat uxores (De man die twee vrouwen wilde)	90
13. Dits vanden vesscher van Parijs ende van sinen wive, sijts wijs (Over de visser uit Parijs en sijn vrouw, leer ervan)	91
14. Dits van Heilen van Beerséle, die de Ill jaghede te spele (Over Heile uit Beersel die drie mannen in de maling nam)	92
15. Vander vrouwen die boven haren man minde ende watter gheschiede van (Over de vrouw die vreemdging en wat daarvan kwam)	95
16. Ic prijs een wyf (Leve de vrouw)	96
17. Sint dat wi vrouwen garen (Zolang wij vrouwen begeren)	97
18. Van der weldaet die de duvele dede (Een goede daad van de duivel)	99
19. Van den dorpman ende zinen wive (Over de dorpsbewoner en sijn vrouw)	100
Nog 5 'boerden' ofwel komische vertellingen	101
1. Dmeisken metten sconen vlechtken (Het meisje met de mooie vlechtjes)	101
2. Ene boerde (Een boerde)	104
3. Van eenre baghinen ene goede boerde (Over een begijn, Een goede boerde)	107
4. Dits vanden tanden (Dit gaat over de tanden)	109
5. Dit es de frenesie (Wat een waanzin)	112
Een heel aparte 'boerde' ofwel taalgrap	123
Ene boerde (Een boerde)	124
Afbeeldingen	128
BIBLIOGRAFIE	131
Uitgaven van <i>Nu noch</i> (Toe maar)	131
Middelnederlandse woordenboeken	132
Overige literatuur	133
BIJLAGE 1	149
Now again	149

BIJLAGE 2.....151
Recensies en een pittige polemieek met prof. dr. Ludo Jongen... 151

WOORD VOORAF

Nu noch (*Toe maar*) is misschien wel de beste klucht uit de middeleeuwen. In de 16de eeuw is zij enorm populair en heden ten dage wordt zij nog steeds gelezen en opgevoerd. Volgens professor Johan Nowé (2000, p. 219) behoort *Nu noch* tot de beste middeleeuwse kluchten: ‘Een van de beste sotternieën is beslist de *Ghenouchlike clute van nu noch* (“De amusante klucht van Toe-maar”)’. Eenzelfde positieve waardering van *Nu noch* is te vinden op: <http://www.leidsekluchtencompagnie.nl/kluchten/uitgevoerde-kluchten/de-minnestrijd-nu-noch>: ‘Deze misschien wel beste klucht uit de middeleeuwen werd in 2004 (Hooglandse Kerk) en 2005 (Weddesteeg) opgevoerd tijdens het Rembrandtfestival in Leiden. Sinds 2009 wordt deze klucht nagenoeg elk jaar gespeeld, maar dan op rijm conform het origineel!’ De Nederlandse letterkundige en vertaalster Marie van der Zeyde (1906-1990) en Henk Hoornweg hebben *Nu noch* in 1935 bewerkt: *Toe maar, Klucht in een bedrijf*. In het ‘Voorwoord’ schrijven zij: ‘Deze bewerking was oorspronkelijk bestemd voor een feestavond van het Clubhuis de Arend in Rotterdam, dus uitsluitend “voor huiselijk gebruik”. Toen het stuk echter bij spelers en publiek zozeer in de smaak bleek te vallen, meenden wij dat er ook in ruimer kring wel belangstelling voor zou bestaan.’ De *Boekengids* van 1936 spreekt van ‘bepaald ’n leuke bewerking van het middeleeuwsche “Nu noch” ’ (p. 147).

Ook de literatuurhistoricus Gerrit Kalff (1856-1923) was in 1907 al erg lovend over *Nu noch*: ‘Met welk een talent zijn in deze kluchten [nl. *Nu noch* en *Klucht van Playerwater*, R.C.] nieuwe liedjes gesteld op oude “vooyesen”! [vooyes of voois = melodie, lied, R.C.] Welk een frisheid en welk een afwisseling zien wij hier, hoe weten deze stukjes ons te boeien, hoe goed zijn zij gebouwd, hoe aardig uitgewerkt, welk eene komiek van goed allooi! In beide zijn alleraardigste tooneeltjes; in *Nu Noch* b.v. de duivelbezweering, het eten van den pannekoek waarbij “nu nog” een nieuwe beteekenis krijgt, de overvalling der beide mannen door de gefopte vrouw’ (Kalff 1907, p. 360-361). De literatuurhistoricus Gerard Knuvelde (1902-1982) is het niet alleen volledig eens met Gerrit Kalff wat de literaire merites van *Nu noch* betreft, maar plaatst deze klucht zelfs boven de kluchten van Cornelis Everaert (1485-1566): ‘[...] moet men toegeven, dat de vijftiende-eeuwse, klaarblijkelijk zó van het leven afgekeken sotternieën *Nu noch* en *Playerwater* in levendigheid, boertigheid en komische kracht Everaerts weldoordachte bedenksels overtreffen’ (Knuvelde 1976-1978, p. 512). In 1994 heeft het

tijdschrift *Canadian journal of Netherlandic studies* een hele aflevering gewijd aan *Nu noch*. Professor Peter Beidler had in de lente van 1994 besloten om *Nu noch* te behandelen in het seminar 'The Medieval Origins of British Drama'. Therese Decker schrijft in 'Introduction to Special Issue on *Nu noch*': 'Given the general scholarly neglect of *Nu noch*, I was delighted when Peter told me of his students' plans to perform the play and to write scholarly analyses of it. I was also delighted when I saw the play on the classroom stage and heard the five student papers. I would not have suspected that the little farce, only 235 lines long, could yield such varied and sophisticated interpretations. I can only agree with Peter that this edition, translation, and the five groundbreaking essays that follow will mark the start of a long overdue scholarly attention to this comedy. Who can tell what other golden literary nuggets [= juweeltjes, R.C.] are hidden in *Nu noch*, waiting to be unearthed [to unearth = onthullen, aan het licht brengen, R.C.] and presented to the public?' (Decker and Beidler 1994, p. 2).

De taal van *Nu noch* is Middelnederlands. Voor een leek is dat vrij moeilijk te begrijpen en zonder annotaties (woordverklaringen) loop je al snel vast. In de middeleeuwen bestond geen officiële spelling. Trouwens, hét Middelnederlands bestaat niet. Er is slechts sprake van een verzameling dialecten. Elk dialect had zijn taaleigenaardigheden. Een woord werd in de praktijk op meerdere manieren gespeld. Dat maakt het soms moeilijk om te onderkennen welk woord bedoeld wordt. De eerste officiële spelling dateert van 1804 en was opgesteld door de neerlandicus Matthijs Siegenbeek (1774-1854). Nu hebben we de *Woordenlijst Nederlandse taal*, ook wel het Groene Boekje genoemd. Hierin staan de officiële spellingregels en de officiële spelling van woorden. Overigens was er ook geen officiële grammatica in de middeleeuwen. Er waren dus geen vaste grammaticaregels, waardoor er wisselende taalvormen voorkwamen. De eerste spraakkunst van het Nederlands is in 1584 verschenen: *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst, ófte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals* van Hendrik Laurensz. Spiegel (1549-1612) en met 'Voorreden' (een voorwoord of voorbericht) van Dirck Volckertsz. Coornhert (1522-1590). Deze grammatica is geschreven in de traditionele onderwijsvorm van de dialoog (= tweespraak). Tegenwoordig hebben we de *Algemene Nederlandse spraakkunst* (ANS), die de meest gezaghebbende grammatica van het Nederlands is.

Vaak worden middeleeuwse toneelstukken gespeeld in het Middelnederlands. Dat wordt gedaan om een middeleeuwse sfeer

op te roepen, maar het publiek begrijpt dan het grootste deel van de gesproken tekst niet. Daarnaast is het voor de acteurs vele malen moeilijker om de tekst in het Middelnederlands vanbuiten te leren dan die in eigentijds Nederlands.

Meestal worden middeleeuwse teksten uitgegeven met verklarende voetnoten. Dan zit je te lezen met één vinger bij de tekst en met een andere vinger bij de voetnoten. Niet alle woorden die je niet kent, worden hertaald en omdat het Middelnederlands vaak een heel andere zinsstructuur heeft dan het moderne Nederlands, moet je geregeld een zin twee of drie keer lezen, voordat je begrijpt wat er bedoeld wordt. Dit gaat zeer ten koste van het leesgenot. Vgl. Marita Mathijssen (2003, p. 125): ‘Hertaling is de enige weg naar de hedendaagse lezer. Daarmee geeft de historisch letterkundige aan, dat het oude Nederlands een vreemde taal is geworden, zoals het Frans of Duits. Literaire auteurs uit deze landen krijgen mooie, gesubsidieerde vertalingen – waarom onze auteurs uit het verleden dan niet?’

Bij hertalingen van middeleeuwse teksten wordt de Middelnederlandse tekst veelal afgedrukt op de linkerpagina en de hertaling op de tegenoverstaande pagina. Ik vind het eigenlijk een vreemde gewoonte om ook de Middelnederlandse tekst af te drukken. Als bijvoorbeeld een Engelstalig boek wordt vertaald in het Nederlands, of het nou fictie of non-fictie is, wordt het Engels ook niet op de linkerpagina afgedrukt.

Voor de hertaling van *Nu noch* heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de uitgaven van deze klucht en de Middelnederlandse woordenboeken in de ‘Bibliografie’, met name het *Middelnederlandsch woordenboek* (het MNW) en het *Woordenboek der Nederlandsche taal* (het WNT). Mijn hertaling is niet per versregel, maar in doorlopend proza. Het eindrijm heb ik dus niet behouden. Wil je het slotrijm van Middelnederlandse teksten handhaven, dan krijg je erg onnatuurlijke zinnen en moet je af en toe woorden gebruiken die geen goede hertaling zijn.

De oorspronkelijke tekst heb ik niet afgedrukt omdat deze uitgave bedoeld is om *Nu noch* in hedendaags Nederlands weer te geven. Wil je de Middelnederlandse tekst ook lezen, dan kun je die met Google makkelijk vinden en vervolgens downloaden, dus met een paar muisklikken heb je die op je laptop. *Nu noch* in het Middelnederlands is op de volgende webpagina’s te vinden:

- https://dbnl.nl/arch/oliv007vier01_01/pag/oliv007vier01_01.pdf

- (met annotaties)
- https://dbnl.nl/arch/_nun001nuno02_01/pag/_nun001nuno02_01.pdf (met annotaties)
- https://dbnl.nl/tekst/molt001midd01_01/molt001midd01_01_0010.php (met annotaties)
- https://dbnl.nl/tekst/will028belg02_01/will028belg02_01_0013.php (met annotaties)
- https://dbnl.nl/tekst/leen006midd01_01/leen006midd01_01_0027.php (zonder annotaties)

Vertalen is interpreteren. Vertalen is ook verminken. Ik heb ernaar gestreefd om de hertaling zo begrijpelijk en leesbaar mogelijk te maken, zodat je de tekst kunt lezen zonder verklarende voetnoten. Enkele passages in *Nu noch* zijn voor een hedendaagse lezer niet of nauwelijks te begrijpen. Daarom licht ik die toe in de paragraaf 'Aandachtspunten'. Als je eerst of alleen de klucht *Nu noch (Toe maar)* wilt lezen, verdient het aanbeveling om vooraf die aandachtspunten te lezen zodat je moeilijke passages beter begrijpt. Door de gedetailleerde inhoudsopgave kun je makkelijk vinden wat je zoekt.

Verder behandel ik in deze uitgave andere kluchten, sproken, 19 boerden, 5 'boerden' ofwel komische vertellingen en 1 'boerde' ofwel taalgrap. Er komen ook nog 2 schetenwedstrijden voorbij. Kortom: veel onderbroekenlol. Van de laatste 6 'boerden' heb ik wel de Middelnederlandse tekst opgenomen zodat je toch wat couleur locale kunt proeven. Van alle middeleeuwse teksten die ik bespreek, is de Middelnederlandse versie met Google of op www.dbnl.nl makkelijk te vinden.

In citaten heb ik de spelling af en toe stilzwijgend gemoderniseerd of gecorrigeerd. Zo schreef je vroeger 'Middeleeuwen' en 'Renaissance' met een hoofdletter, maar tegenwoordig schrijf je de naam van een historische periode met een kleine letter, dus 'middeleeuwen' en 'renaissance' (zie het Groene Boekje, p. 124-125).

Is de onderhavige uitgave van oudere literatuur wel of niet wetenschappelijk?

De een vindt van niet omdat deze uitgave niet wetenschappelijk geannoteerd is. Bij uitgaven van oudere literatuur staan de annotaties meestal in voetnoten, maar bij mij staan die in een uitgebreide toelichting en uiteraard ook in de hertaling, zodat de lezer tijdens het lezen niet afgeleid wordt en zijn leesgenot niet verstoord wordt. Ik zie voetnoten als de eksterogen van een tekst.

Noël Coward (1899-1973) was een Engelse acteur en toneelschrijver en zei: 'Having to read footnotes resembles having to go downstairs to answer the door while in the midst of making love' (Voetnoten moeten lezen is zoiets als naar beneden gaan als er gebeld wordt, terwijl je midden in een vrijpartij zit). Voor de klucht *Nu noch* heb ik zelfs een paragraaf 'Aandachtspunten' toegevoegd en dat zijn allemaal uitgebreide annotaties. Ik geef de lezer aan hoe hij op internet de Middel nederlandse teksten kan vinden. Dus de lezer kan desgewenst mijn hertaling vergelijken met het origineel. Verder noem ik mijn bronnen in de uitgebreide 'Bibliografie'. De lezer kan dan ook alles controleren en verifiëren en hij weet welke publicaties hij moet raadplegen voor verdere studie. Overigens is niet iedere uitgave van een geannoteerde Middel nederlandse tekst wetenschappelijk te noemen. *Een abel spel van Esmoreit sconincx sone van Ceciliën gevolgd door De klucht van nu noch* bevat zeer veel annotaties (*Esmoreit* heeft in totaal 294 annotaties en *Nu noch* precies 100), maar dit boekje c.q. cahier van 34 pagina's is geen wetenschappelijke uitgave. Het bevat te weinig toelichting en geen bibliografie. Anderzijds is het boek *Drie schandaleuse spelen (Brussel 1559)* van Willem van Eeghem (Van Eeghem 1937) wel een wetenschappelijke uitgave, hoewel de drie Middel nederlandse toneelstukken niet geannoteerd zijn. Deze uitgave bevat namelijk een zeer uitgebreide inleiding van 35 pagina's en heel veel bronnen. Dini Hogenelst (1997a en 1997b) is een zeer doorwrocht proefschrift; zij heeft er ook vele jaren aan gewerkt. Er is altijd wel enige kritiek te geven, zo ook op deze dissertatie (zie Theo Meder 1998). Dit laat onverlet dat het een proefschrift met een zeer hoog wetenschappelijk gehalte is, hoewel van de 358 sproken (waaronder 19 boerden) niet de geannoteerde Middel nederlandse tekst of een hertaling gegeven wordt. Het proefschrift bevat wel samenvattingen van alle sproken en heel veel andere informatie.

De ander vindt de onderhavige uitgave wel wetenschappelijk, omdat wetenschap de zoektocht naar de ware kennis over de ons omringende werkelijkheid is en de verklaring ervan. Wetenschappelijke kennis is gegrond (d.w.z. dat er de best mogelijke rationele rechtvaardiging voor gegeven wordt op een bepaald moment), intersubjectief (d.w.z. dat het niet uitmaakt wie tot de kennis komt) en systematisch (d.w.z. dat er verbanden worden gelegd tussen verschijnselen). Volgens de hegeliaanse drieslag leidt de confrontatie van een these met een antithese tot een synthese (hogere waarheid). *Du choc des opinions jaillit la vérité*. Wat belangrijk is in de wetenschap, is dat je **zelf** de bronnen onderzoekt en je dus niet klakkeloos afgaat op wat anderen beweren; autopsie wordt dat ook wel genoemd. Wetenschappelijke kennis is altijd

voorlopig. Ook hypothesen en theorieën bevatten niet de ultieme waarheid. Ze moeten worden getoetst en worden dan bevestigd (geverifieerd) of ontkracht (gefalsifieerd). In het laatste geval worden ze bijgesteld. Indien een wetenschapper uitspraken doet die niet blijken te kloppen, dient hij die uiteraard te rectificeren. In 'Bijlage 2' ontmoeten we een hoogleraar die dat halsstarrig weigert; een redacteur en een uitgever stellen zich eveneens onwetenschappelijk op door niet in te grijpen maar hem de hand boven het hoofd te houden. Daarmee zetten deze drie zichzelf niet in hun hemd maar in hun onderbroek; zij geven mijns inziens met hun gedrag een heel eigen invulling aan het begrip *onderbroekenlol*.

Maar och, ik vind de discussie of deze uitgave wel of niet het predicaat 'wetenschappelijk' verdient, niet zo interessant. Ik vind het belangrijker dat Middelnederlandse (grappige) teksten toegankelijk zijn voor zo veel mogelijk lezers, zij er volop van kunnen genieten, de literaire en historische context begrijpen en weten welke bronnen zij kunnen raadplegen voor verdere studie. De Franse filosoof Félicité Robert de Lamennais (1782-1854) zei: 'La science ne sert guère qu'à nous donner une idée de l'étendue de notre ignorance' (De wetenschap dient alleen om ons een idee te geven van de omvang van onze onwetendheid). En de Franse auteur Jules Verne (1828-1905) schrijft in zijn boek *Voyage au centre de la terre* (1864) (Reis naar het middelpunt van de aarde): 'La science, mon garçon, est faite d'erreurs, mais d'erreurs qu'il est bon de commettre, car elles mènent peu à peu à la vérité' (De wetenschap, mijn jongen, bestaat uit fouten, maar fouten die goed zijn om te maken, want ze leiden geleidelijk tot de waarheid).

Verder vind ik dat je altijd kritisch moet blijven als het om uitspraken van wetenschappers of resultaten van wetenschappelijk onderzoek gaat. Per slot van rekening is niets zo onzinnig of er is wel een wetenschapper te vinden die het onderschrijft. Er is zelfs een wetenschapper uit wiens onderzoek blijkt dat alle weduwen langer leven dan hun echtgenoot. 😊 Nog zo'n baanbrekend onderzoek: van de 10 mannen mag een vrouw er 11 's nachts wakker maken voor seks. 😊¹ Wetenschappelijk onderzoek toont ook aan dat meisjes eerder beginnen te praten dan jongens. Volgens de wetenschappers komt dat doordat het eerste waar meisjes mee beginnen te spelen poppen zijn, wat uiteraard de communicatie bevordert, terwijl jongens niet alleen met auto's beginnen te spelen maar ook met zichzelf. 😊 En recent heeft de wetenschap iets eetbaars ontdekt dat door vertraagde afgifte (de knappe koppen die voor de camera hun onderzoeksresultaat zichtbaar trots toelichtten, spraken van 'timed

¹ Ik heb dit grapje weleens tegen een vrouw verteld. Daarop zei ze: 'Nou, dan ben ik een man.'

release' en 'sustained release') de seksuele drive sterk vermindert.
Het heet bruidstaart. 😊

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.lovematches.nl of www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans
Amsterdam, februari 2023

INLEIDING

Kluchten

In de middeleeuwen heet een klucht een ‘clute’, ‘cluyte’, ‘sotternie’ of ‘sotheit’. Het woord *kluit* voor klucht bestaat nog steeds, maar is inmiddels verouderd. Een klucht is een kort toneelstukje van hooguit een paar honderd versregels met kijkende vrouwen, domme mannen en seksueel getinte grappen. De vrouw is een feeks en de man een sul. Hij krijgt een pak slaag van zijn vrouw en zij gaat vreemd. De vrouw heeft de broek aan en de man is een pantoffelheld. *Wijvenwereld*, p. 71: ‘In de volkse cultuur circuleerden tal van deze verhalen, toneelstukjes en grappen waarin domme, sullige mannen het slachtoffer werden van hun hardvochtige, bazige vrouwen. Deze grappen waren erg populair omdat vrouwen net ondergeschikt hoorden te zijn aan hun mannen. Op die manier verbeeldde deze karikaturale vertelsels een soort van omgekeerde wereld en maakten ze pantoffelhelden belachelijk. Dat heeft overigens niet alleen met een grote gevoeligheid voor schande te maken, maar ook met de klassieke rolverdeling binnen het huwelijk’ en p. 102: ‘In de kunst en literatuur won tijdens de veertiende eeuw het thema van de zogenaamde “pantoffelheld” of “hennentaster” namelijk sterk aan populariteit, met een hoogtepunt in de eerste helft van de zestiende eeuw. Het voerde de karikatuur op van een huishouden waarin de machtsverhoudingen op hun kop stonden: een man die volledig onder het juk van zijn bazige huisvrouw gebukt ging. Verhalen over listige vrouwen die hun man commandeerden en de broek buitenshuis droegen, terwijl hij de typisch vrouwelijke taken in het huishouden op zich nam, zoals de kippen of “hennen” verzorgen, kenden een immense populariteit. Afbeeldingen van echtgenoten die door hun vrouw werden geslagen of vrouwen die op de rug van hun man reden alsof hij een paard was, werden gemeengoed. De boodschap was duidelijk: hoed u voor vrouwen die zich onttrekken aan mannelijk gezag en daarmee de machtsbalans binnen het gezin overhoophalen!’ De lach als glijmiddel.

Als een vrouw haar man bedroog, leek het alsof de man zijn vrouw niet de baas kon of dat hij op seksueel gebied tekortschoot. Dit maakte hem tot het mikpunt van spot in de gemeenschap. De seksueel onbekwame man groeide aan het einde van de middeleeuwen uit tot een stereotiepe kluchtfiguur. Meestal trad hij op als een oude man die niet meer in staat was om te voldoen aan de seksuele wensen van zijn veel jongere vrouw: Mijnheer Uitgenaaid en Vrouw Poesje. Hij lag op zijn knieën vóór haar om haar orale